

СПЕЦИФІКА РОЛЬОВОЇ ГРИ ЯК МЕТОДИЧНОГО ПРИЙОМУ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В СТАРШИХ КЛАСАХ

Стаття досліджує проблеми вікової відповідності методичного прийому "рольова гра" психологічним та навчальним властивостям учнів старших класів. Автор доводить, що самостійність та навчальна мотивація до вивчення іноземної мови старшокласників є достатнім підґрунтям до використання рольової гри.

Оволодіння засобами спілкування (фонетичними, лексичними, граматичними) спрямоване на їх практичне застосування у процесі комунікації, відповідно, засвоєння умінь говоріння, аудіювання, читання та письма здійснюється переважно шляхом реалізації цих видів мовленнєвої діяльності у процесі навчання в умовах, що моделюють ситуації реального спілкування [13, с. 39]. Тому **актуальним** є дослідження методики використання комунікативного підходу, що зумовлює цілі, принципи, зміст і методи навчання іноземних мов, вони ж, у свою чергу, реалізуються в конкретних методичних прийомах. Одним з найбільш ефективних і доцільних прийомів при роботі з учнями старших класів є рольова гра, **доцільність** застосування якої розглядається у нашій статті.

Навчальні можливості рольової гри досить значні, на що звертали увагу в своїх дослідженнях О.А.Колесникова [11], Є.І.Пассов [14], Є.М.Діановою [6], при цьому особливе місце в розробці методичних нюансів застосовування цього прийому посідає врахування вікових особливостей учнів. Дослідники вважають, що оволодіння формами усного іншомовного спілкування можливе в рольових іграх, але успішність гри залежить від рівня і старанності її підготовки, правильності організації, частотності застосування даного прийому навчання і, звичайно, від майстерності вчителя і його відданості своїй справі.

Отже, метою статті є наукове обґрунтування застосування рольової гри при вивченні іноземної мови учнями старших класів та місця в ньому педагога.

Власне, рольова гра – це виконання учнями ролей, заданих певними ситуаціями, які вимагають використання особливої поведінки та відповідної лексики, вона забезпечує невимушену обстановку, в якій учні є настільки винахідливими і жвавими, наскільки це можливо. Учні творять свою власну реальність, таким чином, вони експериментують, використовуючи свої знання про реальний світ, і водночас розвивають здатність спілкуватися з іншими людьми, тобто, діяльність зацікавлює школярів як формою, так і змістом.

Значення рольової гри неможливо вичерпати й оцінити розважальними можливостями. У тім і складається її феномен, що, будучи розвагою, відпочинком, вона здатна перерости в навчання, у творчість, у модель людських відносин і проявів у праці. Відомо, що у навчальній практиці рольова гра виконує наступні функції [4, с. 18]: розважальну (це основна функція гри - розважити, надихнути, викликати інтерес); комунікативну: освоєння діалектики спілкування; самореалізації у грі; терапевтична: подолання різних труднощів, що виникають в інших видах життєдіяльності; діагностичну: виявлення відхилень від нормативної поведінки, самопізнання в процесі гри; функцію корекції: внесення позитивних змін у структуру особистісних показників; міжнародної комунікації: засвоєння єдиних для всіх людей соціально-культурних цінностей; соціалізації: включення в систему суспільних відносин, засвоєння норм; соціалізації: включення в систему суспільних відносин, засвоєння норм.

У структуру рольової гри органічно входить з'ясування мети, планування, реалізація мети, а також аналіз результатів, у яких особистість цілком реалізує себе як суб'єкт. Мотивація ігрової діяльності забезпечується її добровільністю, можливостями вибору й елементами змагальності, задоволення потреби в самоствердженні, самореалізації [20, с. 117]. Вона розвиває здатність учня вільно володіти мовою, сприяє

взаєморозумінню, підвищує мотивацію до засвоєння розмаїтих компонентів чужомовного світу.

Організаційними компонентами гри є [14, с. 17]:

а) ролі, узяті на себе граючими;

б) ігрові дії як засіб реалізації цих ролей;

в) ігрове вживання предметів, тобто заміщення реальних речей ігровими, умовними;

г) реальні відносини між граючими;

д) сюжет (зміст) - область дійсності, умовно відтворена в грі.

Сюжетно–рольові ігри можуть моделюватися самими дітьми. Вони розрізняються:

- за змістом (відображення побуту, праця дорослих, громадське життя);

- за типологією організації, кількістю учасників (індивідуальні, групові, колективні);

- за видом (ігри, сюжет яких вигадують самі діти, ігри-драматизації – розігрування казок і оповідань) [10, с. 113].

Психологами встановлено, що в рольовій грі насамперед розвивається уява, увага й образне мислення дітей. Крім того, психолог Л.Вигодський – один з найвідоміших у ХХ ст. фахівців із дитячої психології – заакцентував, що розвиток уяви є дуже важливим сам по собі, адже без нього неможлива навіть найпростіша людська діяльність [5, с. 10]. Великий вплив здійснює рольова гра на розвиток у дітей здатності взаємодіяти з іншими людьми. Відтворюючи в грі взаємини дорослих, дитина освоює правила і способи спілкування, здобуває досвід взаєморозуміння, учиться пояснювати свої дії і наміри, координувати їх з іншими дітьми [5, с. 12]. Відтак, ідея використання рольової поведінки на уроці одержала підтримку з боку теорії ролей, розробленої соціологами і соціопсихологами. Соціальне середовище, у якому людина живе, виступає стосовно неї як первинна соціалізація, у ній вона поступово засвоює соціальний досвід, зафіксований у мові. Відповідно, при оволодінні іноземною мовою як засобом спілкування необхідно відтворити умови, подібні до умов, що існують при оволодінні рідною мовою. У цьому зв'язку соціологи говорять про вторинну соціалізацію, що імітує першу. Соціальні ролі в рамках вторинної соціалізації носять неминуче штучний, умовний характер. Міра умовності може бути різною: перевтілення в реальних людей, у літературних персонажів, у героїв казок і т.д. Елемент умовності і перевтілення присутній в усіх різновидах рольової гри [1, с. 201]. Застосування теорії соціальних ролей особливо важливе у старших школярів, які значно ближче до самостійних соціальних моделей, проте відчутно інакше реагують на рольові ігри, враховуючи конфлікт протестності поведінки та вмотивованості інтересу до навчання. Школярі в старших класах не завжди готові до відкритого спілкування та вживання в образ іншої людини так, щоб це не викликало іронії та відштовхування. Дійсно, з подібними ускладненнями приходиться зіштовхуватися при проведенні ігор, але недоліки цього прийому з лишком заповнюються його перевагами, оскільки крім того, що рольова гра є одним із найефективніших методів вивчення іноземної мови, вона також допомагає спілкуванню, сприяє одержанню нових знань, правильній оцінці вчинків, розвитку комунікативних навичок людини, її сприйняття, пам'яті, мислення, уяви, емоцій, таких рис як спостережливість, дисциплінованість та уважність, а також рольові ігри мають велику методичну цінність, вони цікаві як учням такі вчителю.

Ігри, що відпрацьовуються, заучуються і програються для інших учнів, не є рольовими іграми, це вистави. Рольова гра стосується процесу гри, а не готового продукту. Це повинно бути з'ясоване із самого початку, оскільки багато учнів дуже соромливі, відповідно, вони бояться, коли їх змушують брати участь у спектаклі. І крім того, вони часто переконані у тому, що вони не мають таланту гри. У рольовій грі вони не беруть участь у спектаклі, там немає публіки. Навіть учитель повинний відійти на задній план, оскільки його присутність може перешкоджати – своєю готовністю

коригувати учня щоразу, коли допускаються помилки. Навчання найбільш ефективно в атмосфері, вільній від напруження.

Розглядаючи питання про використання рольових ігор на уроках іноземної мови, необхідно зазначити те, що потрібно, безперечно, враховувати вікові особливості учнів, їх вікові характеристики. Таким чином, якщо ми досліджуємо питання про використання рольових ігор в старших класах, то, відповідно потрібно пам'ятати про те, що старшокласник поєднує у собі риси підлітка та ознаки юнацького віку. А оскільки в учнів старших класів особливо проявляється прагнення до самостійності, самоствердження, досягнення статусу рівності з дорослими, до можливості відстоювати свої погляди та переконання, то саме комунікативна спрямованість навчання іноземної мови і створення сприятливого клімату для спілкування є тими факторами, які мають найбільшу значущість. У зв'язку з цим дуже важливо відбирати теми рольових ігор такий матеріал, який носить проблемний характер, стимулює обмін думками, спонукає до роздумів. Підлітку нецікаві елементарні завдання, постійний контроль з боку вчителя, тобто те, що обмежує його ініціативу [13, с. 232].

Рольова гра припускає посилення особистісної причетності до усього, що відбувається. Учень входить у ситуацію, хоча і не через своє "Я", але через "Я" відповідної ролі. Слід відмітити, що в старших класах учителеві доводиться прикладати значних зусиль для підтримання мотивації та інтересу учнів, тому що у багатьох підлітків відсутні широкі пізнавальні інтереси та зацікавленість у розширенні своїх знань. На цьому етапі необхідно обирати такі прийоми навчання, які активізують ініціативу учнів, спонукають учнів до спілкування, бо спілкування з однолітками – обов'язкова, мало не домінуюча частина життя підлітка. Групова діяльність впливає на особистість підлітка, і рольова гра надає широкі можливості для активізації навчального процесу. Ефективність навчання тут обумовлена в першу чергу вибухом мотивації, підвищенням інтересу до предмета, адже рольова гра являє собою відтворення її учасниками реальної практичної діяльності людей, створює умови реального спілкування.

За допомогою рольової гри вчитель може розвивати усі види мовленнєвої діяльності учнів, і перш за всі усне мовлення, яке є провідним видом мовленнєвої діяльності на середньому ступені навчання. Рольова гра сприяє тому, що мовлення учнів стає змістовнішим, складнішим за структурою мовного та мовленнєвого матеріалу.

Рольова гра у старших класах володіє великими навчальними можливостями:

- рольову гру можна розцінювати як найточнішу модель спілкування. Вона наслідує дійсність в її найістотніших рисах. У рольовій грі, як і в житті, мовна і немовна поведінка партнерів переплітається найтіснішим чином;

Наприклад, розігрується ситуація "Ранок школяра". Мати входить у кімнату, ласкаво говорячи до сплячого: "Уставай синочку, уже сьома година, пора..." Дійсність – кімната, у якій спить хлопчик і в котру входить мати; час і місце дії складають фон, на якому відбувається мовленнєвий вчинок (звертання до сина), тобто здійснюється функція мови як засобу спілкування.

- рольова гра має великі можливості спонукального плану. Спілкування, як відомо, немислимо без мотиву. Однак у навчальних умовах не просто викликати мотив до висловлення. Труднощі полягають у тому, що вчитель повинен змалювати ситуацію таким чином, щоб виникла атмосфера, що викликає в учнів внутрішню потребу у вираженні думок. Але в умовах іншомовного спілкування важливо, щоб учні змогли виразити те, що їм хочеться сказати. На уроках переважають висловлення, викликані до життя директивно: "Розкажи про свого друга", "Розкажи про свою родину", тому що вчителю хочеться перевірити, як учні вміють комбінувати відповідний мовний матеріал. Мотив же, яким керуються при цьому учні, лежить за межами мови: їм важливо відповісти вчителю. Становище змінюється, якщо учні залучені до рольової гри;

Наприклад, розігрується сцена в гуртку філателістів. Учень – член цього гуртка приводить сюди свого друга. Керівник гуртка повідомляє хлопцям, що гурток уже цілком

укомплектований. Тоді учень розповідає про свого друга, переконуючи керівника гуртка, що друг вартий бути прийнятим у цей гурток. Сама ситуація диктує лінію мовленнєвої поведінки.

- рольова гра придатна для кожного виду роботи з мовою: у ході рольової гри використовуються різноманітні граматичні структури, інтонаційні моделі, значний обсяг лексичного матеріалу. Велика роль приділяється невідповідній мові учнів. У цьому плані рольова гра може перевершити можливості будь-якої іншої парної і групової діяльності. Рольова гра тренує учнів говорити в будь-якій ситуації на будь-яку тему;

Наприклад, по закінченні вивчення теми "Особисті інтереси. Дозвілля" проводиться рольова гра "Батьківські збори". Вік учасників - 16/17 років.

Ситуація: батьки учнів, стурбовані погіршенням поведінки у класі, обговорюють на зборах, як краще організувати дозвілля учнів, щоб зайняти їх корисною і захоплюючою справою.

Ролі: класний керівник, голова батьківського комітету, батьки, керівники гуртків і клубів.

Рівень спілкування: формальний.

Мовні функції всіх ролей: уміння висловлювати й аргументувати свою точку зору. Уміння погоджуватися чи чемно висловити свою незгоду. Уміння ввічливо перервати співрозмовника.

- рольова гра сприяє розширенню асоціативної бази при засвоєнні мовного матеріалу.

- рольова гра сприяє формуванню навчального співробітництва і партнерства, адже виконання етюдів припускає охоплення групи учнів (рольова гра будується не тільки на основі діалогу, але і полілогу), що повинні злагоджено взаємодіяти. При розподілі ролей варто враховувати як мовні, так і "акторські" можливості учнів, доручаючи одним більш вербальні, іншим – пантомімні ролі, третім же призначаючи на ролі "суфлерів", даючи їм право підказувати на основі тексту.

Завважимо також, що ролі, зазвичай розподіляє вчитель, та, якщо ми говоримо про учнів старших класів, то у такому випадку викладачу краще надати їм можливість вибору. Учні активно працюють, допомагають один одному, уважно слухають своїх товаришів; учитель лише керує навчальною діяльністю.

При роботі з підлітками, що володіють іноземною мовою на належному рівні, але не мають достатнього досвіду саме в цьому виді роботи, можна використовувати наступний прийом: час від часу переривати хід гри і пропонувати учасникам наступні питання: "Який я в цій грі? Чи часто я помиляюся? Що мені хотілося б змінити у власному поведженні?" та ін. Відповіді фіксуються учнями на папері й обговорюються після закінчення гри. Подібний вид роботи дозволяє учасникам гри об'єктивно глянути на себе з боку й у ході наступних ігор домогтися кращих результатів.

Таким чином, практично весь навчальний час у рольовій грі відведено на мовленнєву практику, при цьому не тільки учень, що говорить, але і слухаючий максимально активний, тому що він повинний зрозуміти і запам'ятати репліку партнера, співвіднести її із ситуацією, визначити наскільки вона релевантна ситуації і задачі спілкування, і правильно відреагувати на репліку. Ігри позитивно впливають на формування пізнавальних інтересів школярів, сприяють усвідомленому освоєнню іноземної мови, що особливо важливо при вивченні іноземної мови в старших класах.

Література

1. Артемов В. А. Психология обучения иностранным языкам: Учеб. пособие. – М.: Просвещение, 1983. – 222 с.

2. Бех П. О., Биркун Л. В. Концепція викладання іноземних мов в Україні // Іноземні мови. – 1996. - № 2. – С. 3-8.

4. Близнюк О. І., Панова Л. С. Ігри у навчанні іноземних мов: Посібник для вчителів. – К.: Освіта, 1997. – 64 с.

5. Выготский Л. С. Игра и ее роль в психологическом развитии ребенка // Вопросы психологии.- 1966. - № 6. – С. 5-16.
6. Дианова Е. М., Костина Л. Т. Ролевая игра в обучении иностранному языку // Иностранные языки в школе. - 1988. - № 3. – С. 12-16
7. Димент Л. Г. Организация игр на уроке // Иностранные языки в школе. - 1987. - № 3. – С.10-16.
10. Китайгородская Г. А., Бухбиндер В. А. Методика интенсивного обучения иностранному языку. – К.: Освіта, 1988. - 279 с.
11. Колесникова О. А. Ролевые игры в обучении иностранным языкам // Иностранные языки в школе.- 1989. - №4. – С. 38-42.
12. Люшер М. А. Сигналы личности. Ролевые игры и их мотивы. - Воронеж: Реал, 1995. – 180 с.
13. Николаєва С. Ю. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах. – К.: Ленвіт, 1999. - 320 с.
14. Пассов Е. И. Урок иностранного языка в средней школе. Игра - дело серьезное. - М.: Просвещение, 1988. – 130 с.
17. Складенко Н. К., Олейник Т. И. Обучение диалогической речи в школе//Иностранные языки в школе. - 1985. - № 1. – С. 22-26.
20. Эльконин Д. Б. Творческие ролевые игры детей дошкольного возраста. М.: Просвещение, 1957. – 289 с.

Статья исследует проблемы возрастного соответствия методического приема "ролевая игра" психологическим и учебным свойствам учеников старших классов. Автор доказывает, что самостоятельность и учебная мотивация к изучению иностранного языка старшеклассников являются достаточным основанием использования ролевой игры.

The article investigates the problems of age-old accordance of methodical technique such as "role-play game" to psychological and educational abilities of students of higher forms. An author proves that independence and educational motivation to study a foreign language of senior pupils is sufficient soil to the use of a role-play game.